

Lilia TRINCA

dr., conf. univ.,
Universitatea de Stat Alecu Russo din Bălți

Perspectiva interculturală a demersului formativ versus dimensiunea timpului la români și ruși

CZU 316.77: [811.135.1 + 811.161.1]

doi.org/10.5281/zenodo.3525224

Rezumat: Cercetarea de față este circumscrisă activității de elaborare a unui set de materiale (curriculum, ghid, suport de curs) la unitatea de curs "Comunicarea interculturală", destinată studenților și profesorilor din Facultatea de Litere (specialitățile

din domeniul Științe ale educației și Filologie). A devenit deja axiomatic faptul că nu doar competența lingvistică este esențială în procesul de învățare a unei limbi, ci și cea comunicativă și interculturală, întrucât limba e indispensabil legată de mentalul poporului, cultura, viziunea asupra lumii etc. Am dovedit aceasta, analizând una din dimensiunile culturale relevate de cercetătorul american Hofstede Geert – orientarea temporală, întrucât timpul e unul dintre principalele sisteme de organizare a vieții.

Cuvinte-cheie: comunicare interculturală, dimensiune culturală, timp, timp monocronic, timp policronic, model, viziune etnolingvistică asupra lumii.

Abstract: The present research is confined to the activity of developing a set of materials (curriculum, teacher's guide, course support notes) for the Intercultural Communication course, intended for students and lecturers of the Faculty of Letters (specialties in the field of Education and Philology). It has already become axiomatic that in language learning not only linguistic competence is essential, but also the communicative and intercultural one, since language is closely connected to the people's mind, culture, worldview etc. We have proved this by analyzing one of the cultural dimensions revealed by the American researcher Hofstede Geert – the temporal orientation, since time is one of the main systems of organizing life.

Keywords: intercultural communication, cultural dimension, monochronic time, polychronic time, pattern, ethnolinguistic worldview.

Am conceput unitatea de curs *Comunicarea interculturală*, predată la specialitățile Facultății de Litere, ca un demers de formare a capacității interculturale, un demers evolutiv de deschidere către alteritate, întrucât doar persoanele competente intercultural vor avea reacții firești, adecvat măsurate față de diversitatea culturală, pe care o percep fără tensionări sau etichetări categoriale nefondate de tipul prejudecăților și stereotipurilor. Desigur, nu am putea să ne abstractizăm de contextul social specific zonei noastre geografice: traversăm o perioadă caracterizată printr-o intensificare a dinamicii sociale, fapt care a creat o situație ofertantă pentru educație, chemată să răspundă adecvat necesităților de respectare a dreptului la diferență, egalitate și echitate. Bineînțeles, anume astfel de context relevă semnificativ rosturile instituțiilor de învățământ, care trebuie să-și redimensioneze intercultural temeiurile și rolurile, (re)învățând activ și autoreflexiv, în totalitatea mecanismelor sale axiologice și acționale, sensul prețuirii diversității. În acest context, rolul instituțiilor de învățământ ar fi de a învăța să administreze apartenențele multicategoriale, și nu de a căuta să restabilească maniera autoritară cu referințe culturale presupuse sau reale erijate în mit.

Perspectiva interculturală se relevă în competențele generale descrise în Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi ca demers indispensabil, implicând nu doar perspectiva unei comunicări eficiente, dar și cea a unei învățări active și constructive, ce ar avea aplicabilitate în plan social, profesional și cultural. În așa fel, ora de limbă (maternă sau străină) constituie un prilej de a descoperi alte moduri de viață, alte valori și percepții ale realității, alte mentalități. Metodica modernă a surmontat deja ideea că numai însușirea competenței lingvistice este esențială în procesul de învățare a unei limbi, relevând drept obiectiv primordial competența comunicativă și interculturală. Limba conservă fidel experiența empirică națională, fixează și sintetizează esența unei culturi, care rămâne sedimentată atât în realii în care se oglindește experiența socioculturală a unui popor, precum și în vocabular, și în structura gramaticală a limbii în care se focusează modul de gândire al poporului, felul acestuia de a se raporta la realitatea imediată.

„Limbajul, după cum afirmă E. Coșeriu, este prima înfățișare a conștiinței umane ca atare (dat fiind că nu există conștiință vidă [...]) și, în același timp prima înțelegere

a lumii din partea omului” [4, p. 159]. Deși modelul de *timp* reprezintă o universală culturală, timpul reprezintă, totodată, și o structură nucleară etnică, întrucât e o altă dimensiune a modului de reprezentare a lumii și vieții, un factor redutabil al culturii materiale și spirituale a unui popor. Și filosoful român Lucian Blaga surprinde amprenta culturală a timpului în așa-numitul orizont temporal, relevând faptul că percepția timpului este filtrată și modelată cultural, în mod conștient sau inconștient, fiind un factor generator de diferențe culturale [2]. Dat fiind faptul că „lumea noastră, după cum menționează E. Coșeriu, este, mai întâi, o lume dată și ordonată prin limbaj, și totuși o lume mediată „obiectiv” și extralingvistic prin limbajul însuși, considerăm că am putea face uz de limbă ca mijloc de „acces către lucrurile înseși” [4, p. 132].

Cercetătorul american Hofstede Geert descrie cultura ca „programare colectivă a minții”, ce diferențiază membrii unui grup uman de altul și reduce diferențele în cultură la patru dimensiuni: distanța față de putere, individualism/colectivism, masculinitate/feminitate, nesiguranța evitării, orientarea temporală. Dimensiunea culturală *orientarea temporală* indică gradul în care o societate își bazează deciziile pe tradiții și evenimente din trecut, sau într-un termen mai scurt, sau ce este perceput ca fiind deziderabil pentru viitor. Or, timpul e acel concept ce transgresează toate cele trei niveluri ale culturii, în viziunea lui Edward T. Hall, întrucât nu e doar „o simplă convenție”, ci se insinuează organic, devenind „unul dintre principalele sisteme de organizare a vieții” [6, p. 136] și influențând în ritmuri specifice modul de a fi al omului. Desigur, ritmurile date sunt dependente cultural, ascunse latent în textura evenimentelor, ieșind la iveală doar ca rezultat al comunicării interculturale, adesea sub forma unui șoc cultural.

În demersul nostru ne-am propus să scoatem în evidență modul de conceptualizare lingvistică a timpului de către români și ruși. Or, a devenit axiomatic deja acel fapt că conceptualizarea timpului este direct legată de cultura poporului din care faci parte, întrucât se formează ca rezultat al activității practice cognitive, comportă trăsături specific naționale, determinate de particularități de factori de ordin istoric, religios, natural, geografic, social etc. „În fapt, menționa Gabriel Stănescu, noi nu dăm socoteală de timpul fizic, ci de percepția sa subiectivă, care are o evidentă conotație culturală” [10, p. 46]. Dat fiind interconexiunea între sistemul de procesare mentală a informației și reprezentările mentale și culturale propriu-zise, considerăm că o astfel de cercetare nu poate fi realizată decât dintr-o perspectivă interdisciplinară, bunăoară cea psiholingvistică. Psiholingvistica ne permite a studia nu operațiile gândirii, în general, cu atât mai mult gândirea ca atare, ci doar anumite mecanisme definite și construite, pe care le posedă gândirea în vederea operării unei

percepții de sine însuși, mecanisme cărora limba le oferă o reproducere fidelă. Metoda dată reprezintă un sistem de operații care se contopesc cu acea parte a proceselor gândirii prin care aceasta din urmă obține șansa de a-și analiza auto-scopic, nemediat propriile construcții. Pentru aceasta am apelat la baza de date a *Dicționarului asociativ al limbii române* [5], obținută ca rezultat al unui experiment asociativ¹, realizat de către un grup de cercetători de la Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, și la *Славянский ассоциативный словарь русский, белорусский, болгарский, украинский* [11]. Rezultatele experimentului (cf. Tabelul 1) au relevat specificul noțiunii de *timp* în mentalul românesc și cel rus, prin stocarea rețelilor asociative, alias „serii mnemonice virtuale” [9, p. 135], ce reliefează dominanta culturală a tabloului lumii unei etnii, stabilind modul de organizare a informației din perspectivă cognitivă.

Analiza rezultatelor demersului nostru investigativ ne-a indus următoarele câteva concluzii cu privire la viziunea etnolingvală a noțiunii de timp:

- Atât românii, cât și rușii nu interpretează timpul ca infinit, ci au o percepție parcellară a timpului (ne-o confirmă cele mai numeroase reacții paradigmatic). Mai mult, în limba română timpul este mai degrabă o linie care se mișcă dinspre viitor spre trecut: viitorul este, tocmai, timpul „care vine spre noi”; prezentul este timpul care se găsește „în fața noastră”, perfectul – timpul care a trecut pe lângă noi și se găsește de acum „în spatele nostru”. Și chiar dacă noi ne mișcăm, o facem în direcție contrară timpului: avem trecutul nostru și istoria în urmă, iar viitorul înaintea noastră [4, p. 344].

1 Prin experiment asociativ se încearcă stabilirea modului de organizare a informației din perspectivă cognitivă, ceea ce ne permite a surprinde și felul în care iau naștere diverse forme culturale. Aceasta e condiționat de interacțiunea strânsă între sistemul de procesare mentală a informației și reprezentările mentale și culturale propriu-zise. „Lumea reală” este construită după *habitus*-ul lingvistic al diferitelor grupuri culturale. Structura psihică e organizată de relațiile emoționale stabilite între diferite fenomene, de aceea conținutul unităților lexicale parcurge „pasajul de trecere” al acestor asociații formate ca rezultat al experienței existențiale. Or, s-a dovedit că memoria conștientă pe care se articulează procesul cunoașterii lumii înconjurătoare e întotdeauna predeterminată de memoria afectivă a asociațiilor subliminale. Altfel zis, memoria conștientă se creează în mod selectiv, prin tipare incontrollabile conștient, care se mulează pe tiparele deja existente ale subconștientului. În cadrul experimentului asociativ, respondenții au fost rugați să răspundă instantaneu cu primul cuvânt care le vine în minte la auzul cuvântului-stimul *timp* . În calitate de respondenți au fost aleși circa 1000 de studenți din mai multe universități din Republica Moldova și România cu vârsta cuprinsă între 18-25 de ani, pentru care limba maternă este româna.

Tabelul 1. Reacțiile asociative la stimulul Timp în limbile română și rusă

Tipul reacției		Reacțiile vorbitorilor români	Nr. reacțiilor	Reacțiile vorbitorilor ruși	Nr. reacțiilor
Paradigmatice	Secvențe ale timpului	ceas (136); oră (57); ore (37); ani (14); secunde (11); minute (11); durată (9); secundă (8); perioadă (7); zi (7); veac (3); an (2); anotimp (2); oră (2); săptămână (2); moment (2)	310	секунда (182); час (156); минута (122); момент (36); сутки (21); год (9); года; день (2); сутки (2); тайм (2); годы; девять; секунды	535
	Sinonime deictice	vreme (32); acum (2)	34	период (56); срок (18)	74
	Asociații	viață (22); spațiu (18); bani (10); clepsidră (7); trecere (6); eternitate (5); grabă (5); vârstă (5); așteptare (4); limită (4); bătrânețe (2); orologiu (2); veșnicie (2); abur; agitație; apreciere; ară; are; atenție; boală; cald; casă; călătorie; ceas care ticăie; ceva; chip; cifre; cândva; compromis; criză; cronologie; curaj; dată; destin; destul; deșertăciune; deșteptare; dimineața; dorință; dragoste; durată de; dușman; energetic; esouri; fapte; fluviu; fugă; gând; greutate; iarbă; importanță; îmbrăcăminte; întârziere; loc; lumină; lungime; mașină; măsurătoare; melancolie; muzică; neajuns; nisip; nostalgie; nu e timp; obstacol; oftat; oportunitate; orb; parcurge; pasiune; părinți; pe loc; pentru; pâine; preț; prezent; program; rațional; răbdare; răcoros; realitate; rece; rezolvare	162	деньги (126); часы (58); вечность (11); жизнь (10); программа (9); дело (4); новости (4); бесконечность (4); телевизор (2); быстрота; вода; время; вселенная; дела; делу; и деньги; измерение; круг; секундомер; космос; круг; материя; мощь; опоздание; отдых; передача; погода; полет; пространство; река; свобода; сезон; стрелки; существование; течение; теченье	267
	Stări de spirit	dor (2); durere (2); nevoie (2)	6	потеха (2)	2
Sintagmatice	Calificative	scurt (25); puțin (19); liber (16); pierdut (16); trecător (11); îndelungat (9); ireversibil (7); infinit (6); prețios (6); puțin (5); frumos (5); limitat (4); lung (4); mult (4); efemer (2); favorabil (2); inexistent (2); insuficient (2); neprețuit (2); ocupat (2); prețios (2); rapid (2); relativ (2); scump (2); timpuriu (2); alocat; indefinit; irepetabil; îmbrăcăminte; încărcă; neexistent; neoprit; câștigat; indefinit; de lucru	170	долго (35); одновременный (20); скоро (13); давно (5); тогда (9); быстро (2); быстротечно (2); много (2); быстро; быстротечно; много; безвластно; бесконечно (2); безвластно (2); бесконечно; беспощадно; весны; вечно; беспощадно; вечно; вспяты; мое; на раздумье; наше; неудержимо; неумолимо; новое; одно; отдыха; отдыхать; отправления; отсрочки; скорое	116
	Acțiuni	trece (11); n-am (2); fuge (2); ară; curge; risipi; cred; încărcă; nu; nu am	22	бежит (21); ждать (19); идет (15); занимать (11); течет (9); проводить (8); летит; нет (7); жить; не хватает; уходит (5); вперед; спать (4); есть; идти; прошло (3); не терпит (2); пить (2); собирать камни (2); спешить (2); терять (2); тянется (2); ушло (2); не удержать; быстро идет; быстро уходит; долго; его не хватает; кончается; летит без оглядки; летит быстро; лечит; мчит; не ждет; нет его; не хватает; опаздывать; осталось; остановилось; отдыхать; отсутствие; передача; пить чай; покушать; помочь; пошло; придет; пришло; проводить; проходит; работает на нас;	150

			спешит; стоит; течет быстро; то, что течет быстро и безвозвратно; убегает; уйти; умирать; уходить; экономить

- Un alt fapt, demn de remarcat e acela că timpul la români adesea nu e reprezentat prin sine însuși, ci este spațializat²: „Timpul, conform afirmației lui E. Coșeriu, este conceput, de fapt, ca un mod de a fi al spațiului sau ca o dimensiune a spațiului pe un plan infinit la baza lui – timpul care este afară (timp „meteorologic” sau „atmosferic”)” [4, pp. 342-343]. În așa fel, spre deosebire de limba rusă, în română există doar un singur cuvânt – *timp* – ce actualizează ambele semnificații: 1) „durată, perioadă, măsurată în ore, zile etc.” și 2) „stare a atmosferei determinată de ansamblul factorilor meteorologici”. În majoritatea limbilor, printre care și limba rusă, pentru aceste două noțiuni se uzitează două unități lexicale (cf. rusă *vremea-pogoda*, germ. *Zeit-Wetter*, engleză *time-weather* etc.).
- Perceperea lineară a timpului ce trece constituie, la nivel elementar, un germene de spațializare a timpului, de aici și multiplele reacții: *trece, trecere, trecător, fugе, vine*, iar la baza reprezentării mișcării timpului stă o metaforă zoo-antropomorfă, exprimată, cel mai adesea, prin verbe: *vine, trece, se scurge, zboară, fugе* etc.
- În conștiința românilor, dar și a rușilor, având reminiscențe magico-religioase, e perpetuată senzația trecerii ireversibile a timpului. În desfășurarea lui, mai mult lineară decât ciclică, timpul nu suportă deplasări sau inversări de date, întrucât comportă caracter ireparabil (cf. *trecător* (11); *ireversibil* (7); *trecere* (6) ș.a.).

Observând că interpretarea diferită a timpului poate genera semnificative divergențe între popoare, Edward T. Hall relevă *timpul monocronic*, ce se axează pe principiul *one-thing-at-a-time* („un singur lucru deodată”), și *timpul policronic*, ce urmează principiul *many-things-at-a-time* („mai multe lucruri deodată”) [6, p. 230]. Timpul monocronic e specific culturilor occidentale, care sunt dependente de orarul ce divizează fluxul temporal în intervale minuțios distribuite și liniar organizate, preferând succesiunea activităților umane conform unui orar prestabilit. Timpul policronic însă renunță la modelul liniar pentru unul de simultaneități ale activităților umane, preferențială fiind spontaneitatea și maleabilitatea. Bunăoară, concepția de timp la americani e una monocronă și e cea mai costisitoare. Fiind oameni de acțiune, americanii concep timpul ca o valoare incontestabilă, care trebuie explorată continuu, deoarece, într-o societate bazată pe profit, timpul reprezintă bani (*Time is money*). Or, anglo-saxonii, germanii, scandinavii sunt

liniar-activi, dominați de timp și monocronici. Aceasta înseamnă că în procesul desfășurării activității lor, ei nu-și dispersează atenția și preferă să se concentreze asupra unui singur lucru, alocându-i timpul prestabilit. Ei sunt foarte punctuali și stabilesc o corespondență între timpul de lucru și succes. Sud-europenii (italienii, spaniolii), arabii sunt considerați pluri-activi, organizându-și activitățile total diferit față de cei liniar-activi. Ei nu se axează pe orare și nu consideră punctualitatea o calitate. Relația cu oamenii, sentimentele sunt considerate mai valoroase decât timpul. Menționăm că am identificat reacția *bani* pentru stimulul *timp* doar la 10 români și la 126 de slavi (această reacție fiind pe locul III după frecvență).

Pentru a stabili specificul percepției temporale la români, ne-am propus să realizăm și un sondaj de opinie la care au participat 242 de tineri având vârsta cuprinsă între 18-25 de ani, de origine română. În calitate de respondenți au fost aleși studenți³ ai universităților din Republica Moldova (Universitatea de Stat *Alecu Russo* din Bălți) și România (Universitatea *Alexandru Ioan Cuza* din Iași). Astfel, respondenții au fost rugați să răspundă la patru întrebări care ar urma să releve atitudinea românului față de timp: 1. Aveți o invitație acasă la cineva. Cu câte minute se consideră bon ton a întârzia la o întâlnire cu caracter privat?; 2. Cu câte minute mai devreme e binevenit să vii la o întâlnire cu caracter privat?; 3. Cu câte minute se poate întârzia la o întâlnire cu caracter oficial?; 4. Cu câte minute mai devreme ai putea să mergi la o întâlnire oficială?

Rezultatele studiului au confirmat faptul că românul se înscrie în percepția policronică a timpului, întrucât circa 54% din respondenți admit întârzierea la întâlnirile fixate cu aproximativ 10-15 min. – până la o oră. (Rezultatele detaliate ale studiului le-am descris într-un alt material *Timpul și cultura*).

Desigur, faptul e determinat și la nivel genetic, or, după cum notează C. Rădulescu Motru, „[Românul] este cheltuitor cu timpul, într-o măsură cum nu sunt popoarele din apus. Timpul este pentru român orice, numai monedă nu. La târg stă și se tocmește ceasuri întregi pentru un lucru de nimic. Tot așa, și la petrecere, pierde zile și nopți [...]. Românul nu muncește metodic, ci în salturi; are lungi perioade de odihnă, iar

2 Reacția *spațiu* apare doar la respondenții români, la cei ruși nu apare, decât în variante ca *бесконечность, вселенная, измерение, космос*.

3 Trebuie de menționat că factorul determinant pentru alegerea studenților în calitate de respondenți în cadrul experimentului revine faptului că la vârsta de 17-25 de ani se produce deja formarea identității etnice și lingvare, iar răspunsurile, putem considera, reflectă competența culturală, precum și mentalul românesc.

la nevoie dă pe brânci și face muncă de sclav” [8, p. 145]. În acest context, scoatem în evidență cele mai numeroase reacții sintagmatice relevate în urma experimentului asociativ și anume: *liber* (16); *pierdut* (16); *trecător* (11); *îndelungat* (9); *înfiniit* (6); *lung* (4); *mult* (4); *inexistent* (2); *relativ* (2) ș.a. Dacă în societatea occidentală punctualitatea e de la sine înțeleasă, în societatea românească în care se fac resimțite influențele orientale, punctualitatea și disciplina nu sunt atât de rigide. Or, lipsa de punctualitate e considerată, până azi, un comportament firesc, fără a considera că ar afecta respectul față de cei din jur⁴.

Atitudinea românului și rusului față de timp și prețul acestuia o găsim sedimentată și în numeroase expresii frazeologice, proverbe și zicători, care denotă caracterul relativ al valorii timpului. Astfel, unele relevă necesitatea prețuirii timpului și necesitatea realizării tuturor lucrurilor la timp. Cf. rom. *Dacă nu semeni popușoi la vreme, pune melesteul pe foc; E anevoie a nimeri vremea la vremea ei; Încuie grajdul după ce i-a mâncat lupul oile; Când înflorește mărul, atunci să începi a ara; Ceasul dimineții e aurul vieții; Ceasul pierdut nu-l întoarce anul; Ce e astăzi mâine nu e; Cine are vreme, să n-o piardă; Cum te-ai grăbi, dar vremea trece; Dimineața poartă aur în gură; Lucrul de azi nu se lasă pe mâine; Nu pierde vremea ca să nu te piarză și ea pe tine; Timpul care a trecut nu se mai întoarce; Toate-s cu timp și cu soroc; Un ceas dimineața îi cât trei după-amiază etc.* Cf. rusă: *Часом опоздано – годом не наверстаешь; Готовь сани летом, а телегу зимой; Куй железо, пока горячо; Делу время, потехе час.*

Altele, dimpotrivă, sugerează inutilitatea grabei. Cf. rom. *Cine se grăbește, curând ostenește; Cine se grăbește nu mai nimerește; Cine se grăbește se poticnește; Cine se pornește cu graba se întâlnește cu zăbava; Graba strică treaba; Încet vei merge, departe vei ajunge; Lumea nu s-a făcut într-o zi; Decât niciodată, mai bine mai târziu ș.a. Menționăm că numărul proverbelor de acest fel în limba rusă întrece semnificativ numărul celor care implică folosirea rațională și prețuirea timpului.* Cf. *время терпит, в русский час много воды утечет, русский час долог, русский час – все сейчас, год – не неделя – все будет, да не теперь; не под дождем: постойм да подождем; часом море не переедешь, в корове молоко не прокиснет, подожди, еще кукушка*

4 Drept confirmare a acestui fapt ne poate servi și un studiu realizat de V. Cebotaroș, care cercetând mijloacele folosite la exprimarea actului de vorbire scuza, își propune să determine ce este prioritar, în viziunea reprezentanților culturii noastre: respectarea spațiului personal, a posesiei sau a timpului interlocutorului. Conform sondajului în cauză, românii țin cel mai mult la respectarea spațiului, după care respectarea posesiei și, doar în ultimul rând, la respectarea timpului [3, p. 114].

не прилетела, у Бога времени (дней впереди) много ș.a. Mai mult, o serie de proverbe românești scot în evidență ideea supremației timpului asupra omului. Cf. *Dacă nu ți se pleacă ție vremea, pleacă-te tu vremii; Nu-s vremurile sub cârma omului, da-i bietul om sub cârma vremii; Întoarce cojocul după vreme; Timpul face și desface; Vremea toate le găsește toate le topește; Vremea pe toate le rostuiește ș.a.*

Considerăm că analiza acestor modele temporale, ce comportă un profund specific cultural, are o importanță majoră datorită utilității pentru studiul mecanismelor de asimilare sau respingere care intervin în cadrul procesului de aculturație. Astfel, în procesul comunicării interculturale are loc schimbul de pattern-uri definitorii vizând timpul între culturile intrate în dialog. În această ordine de idei, conștientizarea fenomenului de orizonturi temporale, ce implică diferențe culturale și chiar șocuri culturale ar putea facilita medierea și armonizarea dialogului intercultural, aceasta fiind una din competențele-cheie pentru studenții care studiază limbile.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Bădescu I. Timp și cultură. Trei teme de antropologie istorică. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
2. Blaga L. Trilogia culturii. Opere. Vol. 9. București: Minerva, 1985.
3. Cebotaroș V. Aspecte pragmatice ale actului scuzei în limba română. Chișinău: ARC, 2017.
4. Coșeriu E. Omul și limbajul său. Studii de filosofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală. Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009.
5. Popa Gh. (coord.) Dicționarul asociativ al limbii române. Iași: Junimea, 2016/
6. Hall E.T. Beyond Culture. New York, Anchor Books, A Division of Random House, Inc., 1989.
7. <https://accesispro.wordpress.com/2018/01/05/geert-hofstede-cele-5-dimensiuni-culturale/>
8. Rădulescu-Motru C. Timp și destin. București: Minerva, 1997.
9. Saussure F. Curs de lingvistică generală. Iași: Polirom, 1998.
10. Stănescu G. Timp și ființă românească. Eseu despre ființa românească. Norcross: Criterion Publishing, 2000.
11. Уфимцева Н.В., Черкасова Г.А., Караулов Ю.Н., Тарасов Е.Ф. Славянский ассоциативный словарь русский, белорусский, болгарский, украинский. Москва, Российская академия наук, Институт языкознания, 2004.